

УДК 339.166.8 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

Сатир Лариса Михайлівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Білоцерківський національний аграрний університет*

Satyr Larisa

*Doctor of Economics Sciences, Professor,
Head of the Department of Business, Trade and Exchange Activities
Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID: 0000-0003-0040-6863*

Кепко Валентина Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Білоцерківський національний аграрний університет*

Кепко Valentyna

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business, Trade and Exchange activities,
Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID: 0000-0001-6432-7211*

Стаднік Леонід Іванович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет*

Stadnik Leonid

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business, Trade and Exchange activities,
Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID: 0000-0001-9657-2350*

Роль Наталія Валеріївна

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри безпечності та якості харчових продуктів,
сировини і технологічних процесів
Білоцерківський національний аграрний університет*

Rol Natalia

*PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Safety and Quality of Food Products,
Raw Materials and Technological Processes
Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID: 0000-0003-0295-4193*

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА СЕРТИФІКАЦІЯ ЯК
ЕЛЕМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ
СПОЖИВАЧІВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД
ECOLOGIZATION, STANDARDIZATION AND CERTIFICATION AS
ELEMENTS OF QUALITY MANAGEMENT IN THE CONSUMER
PROTECTION SYSTEM: AN ANALYTICAL REVIEW**

Анотація. У статті проведено аналітичний огляд діяльності підприємств харчової промисловості щодо дотримання принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі управління якістю та захисту прав споживачів. Зазначено, що наразі діяльність підприємств виробничої сфери відбувається в умовах конкурентного середовища у якому ключовими вимогами є якість продукції, дотримання норм й стандартів обслуговування та захист прав споживачів від неякісних товарів і послуг. Визначений аспект та наявність складних виробничих процесів вимагають від керівництва підприємств інноваційного мислення, розвитку та вдосконалення систем менеджменту. Указано, що однією з умов успішного функціонування підприємства є його орієнтація на

споживача та прийняття стратегічних рішень з урахуванням вимог екологічності та безпечності. Наразі, для підприємства вже недостатньо створити якісний продукт, потрібне ще й його виведення спочатку на внутрішній, а потім і міжнародний ринок. Для цього продукт має відповідати нормам безпеки та якості. Одним із механізмів указанного процесу є сертифікація. Встановлено, що наразі в Україні відмінено обов'язкову сертифікацію і вона є добровільною. Але, підприємства, які цінують свою репутацію, є зацікавленими у добровільній сертифікації продукції та послуг і проводять її на постійній основі.

З'ясовано, що із посиленням інтересу держави та населення до проблем екології підприємства харчової промисловості, у процесі своєї діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, а тому прагнуть покращити екологічні характеристики своєї роботи. Указано, що реалізація принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі менеджменту підприємств, що виробляють продукцію харчування підвищує економічну ефективність їх діяльності. Встановлено основні принципи та критерії екологізації. Досліджено практику дотримання принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі управління якістю та захисту прав споживачів в діяльності підприємств харчової промисловості на основі використання стандартів ISO. Визначено переваги упровадження та реалізації систем управління безпечністю харчової продукції та систем екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

Ключові слова: екологізація, стандартизація, сертифікація, управління якістю, продукт, захист прав споживачів.

Summary. The article provides an analytical review of the activities of food industry enterprises with regard to compliance with the principles of ecologization, standardization and certification in the system of quality

management and consumer rights protection. It is stated that currently, the activities of manufacturing enterprises take place in a competitive environment in which the key requirements are product quality, compliance with service norms and standards and consumer protection from low-quality goods and services. The mentioned aspect and the presence of complex production processes require innovative thinking, development and improvement of management systems from the management of enterprises. It is specified that one of the conditions for the successful functioning of an enterprise is its customer orientation and strategic decision-making, taking into account the requirements of environmental sustainability and safety. It is noted that currently, it is no longer enough for an enterprise to create a quality product, it also requires its introduction initially to the domestic and afterwards to the international market. For this purpose, the product must comply with safety and quality standards. One of the mechanisms of this process is certification. It is established that mandatory certification has been canceled in Ukraine and is now voluntary. However, companies that appreciate their reputation are interested in voluntary certification of products and services and conduct it on a regular basis.

It is substantiated that with the growing interest of the State and the population in environmental issues, food industry enterprises have a negative impact on the environment in the course of their activities, and therefore seek to improve the environmental performance of their work. It is specified that the implementation of the principles of ecologization, standardization and certification in the management system of food production enterprises increases the economic efficiency of their activities. The fundamental principles and criteria of ecologization have been defined. The practice of compliance with the principles of ecologization, standardization and certification in the system of quality management and consumer protection in the activities of food industry enterprises based on the use of ISO standards was investigated. The advantages

of introducing and implementing food safety management systems and environmental management systems at food industry enterprises have been determined.

Key words: *ecologization, standardization, certification, quality management, product, consumer protection.*

Постановка проблеми. Наразі діяльність підприємств виробничої сфери відбувається в умовах конкурентного середовища у якому ключовими вимогами є якість продукції, дотримання норм й стандартів обслуговування та захист прав споживачів від неякісних товарів і послуг. Указаний аспект та наявність складних виробничих процесів вимагають від керівництва підприємств інноваційного мислення, розвитку та вдосконалення систем управління. Слід зазначити, однією з умов успішного функціонування підприємства є його орієнтація на споживача та прийняття стратегічних рішень з урахуванням вимог екологічності та безпеки. Реалізація принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі менеджменту підприємств, що виробляють продукцію харчування, навіть на початкових етапах, приносить виражену економічну ефективність, підвищення якості продукції, зниження штрафних санкцій, формує нове екологічне мислення персоналу, сприяє розбудові принципів нової корпоративної екологічної етики. Вищезазначений аспект засвідчує актуальність дослідження, визначає його мету та завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання щодо захисту прав споживачів, реалізацією процесів екологізації, стандартизації та сертифікації займалися багато українських вчених-науковців. Серед найбільш вагомих слід назвати праці: Варламова С.І. та Варламова І.С. [1], Замула І.В. [2], Зайченко К.С. та Болховська А.П. [3], Траченко Л.А. [4], Парасюк М.В. [5], Нестеров Є.А. [6]. Так, Варламова

С.І. та Варламова І.С. вважають, що «На сучасному етапі розвитку економіки спостерігається значне загострення та поглиблення екологічних проблем. Причиною цього є активізація та інтенсифікація впливу людини на навколишнє середовище» і зазначають, що «тому для України необхідним є здійснення виваженої державної політики щодо екологізації виробництва на основі використання сучасних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій, а також формування екологічної культури нації» [1]. Замула І.В. зазначає, що «Існуюча екологічна ситуація і тенденції її зміни багато в чому визначаються низькою ефективністю існуючих механізмів екологічного управління підприємствами. Необхідність пошуку нових шляхів і підходів до вирішення екологічних проблем виробництва стає все більш очевидною. При цьому робити рішучі кроки важливо на рівні підприємства, як об'єкта прямої безпосередньої взаємодії цивілізації та середовища» [2, с. 77]. «З кожним роком зростає екологічна обізнаність суспільства та набуває розповсюдження серед населення раціональне користування. Дослідження, що проводяться науковцями в різних країнах світу, призвели до розуміння, що захист навколишнього середовища має важливий вплив на стан здоров'я людини, добробут населення та імідж країни в цілому. В свою чергу недобросовісна екологічна практика призводить до значних негативних соціальних й економічних ефектів» указують Зайченко К.С. та Болховська А.П. [3].

Траченко Л.А. вважає, що «Забезпечення захисту прав споживачів є важливою правовою гарантією добросовісної підприємницької діяльності будь-яких бізнес-структур» [4, с. 49]. «У період фінансової кризи проблема захисту прав споживачів набула особливої гостроти й актуальності. В Україні застосування санкцій до продавців і виробників неякісної продукції зазвичай не дає ніякого результату; сплативши штраф, вони й надалі продовжують свою небезпечну для життя і здоров'я покупців діяльність. Тому дуже важливо, щоб кожен споживач знав усі можливі

шляхи та способи захисту своїх прав, адже це має безпосередній вплив на підвищення якості товарів і послуг у нашій державі» зазначає Парасюк М.В. [5, с. 101]. Нестеров Є.А. зазначає, що «Новий рівень свободи в плані процесу сертифікації дозволив виробникам сфокусуватися на пріоритетних напрямках покращення своєї продукції, що в подальшому позитивно вплине на його конкурентоспроможність. Також добровільна сертифікація дає можливість виробнику брати участь у тендерах та конкурсах державного та міжнародного рівня та суттєво підвищує його інвестиційну привабливість» [6].

Мета дослідження полягає у проведенні аналітичного огляду діяльності підприємств харчової промисловості щодо дотримання принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі управління якістю та захисту прав споживачів.

Постановка завдання. Зважаючи на проблематику статті, основним завданням дослідження є аналіз заходів, які проводяться підприємствами для зниження рівня ризиків у сфері екології та забезпечення якості продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні внутрішній споживчий ринок країни є більш ризикований та небезпечний для споживачів, порушення прав яких набули масового характеру. Більшість суб'єктів господарювання (виробників) втрачають свою конкурентоспроможність. Як наслідок, поширення на внутрішньому ринку небезпечної продукції та продукції неналежної якості стає все більш загрозливим для здоров'я і життя населення [7]. Із посиленням інтересу держави та населення до проблем екології, та у зв'язку з цим, необхідністю дотримання норм та вимог чинного природоохоронного законодавства, підприємства харчової промисловості, які у процесі своєї діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, прагнуть покращити екологічні характеристики своєї роботи, що свідчить про ефективний

контроль впливу на довкілля. Так, для зменшення викидів в атмосферу проводяться заходи щодо вдосконалення технологічних процесів, зокрема відбувається перехід на використання відновлюваних джерел енергії, вводяться в експлуатацію нові очисні споруди, що ліквідують джерела забруднення, перепрофілюються цехи з виробництва продукції, здійснюється жорсткий контроль над дотримання норм екологізації, рівня стандартизації, сертифікації та якості продукції тощо.

Нині для підприємства вже недостатньо створити якісний продукт, потрібне ще й його виведення спочатку на внутрішній, а потім і міжнародний ринок. Для цього продукт має відповідати нормам безпеки та якості. Одним із механізмів указанного процесу є сертифікація – комплекс дій, що проводяться з метою засвідчення відповідності певним нормам Державного на Національного стандартів якості та інших нормативних документів [8]. Документом, який підтверджує відповідність продукції та послуг є сертифікат. Слід зазначити, що наразі в Україні Мінекономрозвитку (наказ № 1411 від 29.08.2016) відмінено обов'язкову сертифікацію і вона є добровільним процесом [9]. Але виробники, які цінують свою репутацію, постійно вдосконалюють якість своєї продукції та зацікавлені у добровільній сертифікації. Проходячи добровільну сертифікацію якості та розміщуючи зображення знака якості на упаковці, виробник орієнтує покупців на правильний вибір. Наявність добровільного сертифікату якості надає виробнику такі переваги: засвідчує факт того, що, по-перше – товар насправді високої якості; по-друге – під час реалізації усього циклу вироблення продукту застосовувались інноваційно-технологічне устаткування, яке гарантує його безпеку та якість.

Отже, добросовісний виробник завжди стежить за тим, щоб на кожному етапі виробництва всі компоненти були якісними та екологічно безпечними. Указане й підтверджує сертифікат якості. Тому, можна говорити про те, що обов'язкове підтвердження якості продукції може

гарантувати Закон України «Про стандартизацію». Даний Закон установлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення формування та реалізації державної політики у різних сферах економічної діяльності [10]. Разом з тим, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема ст. 3. п. г) «екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій» [11] визначаються критерії екологізації і встановлюються вимоги, яким мають відповідати надавані послуги та вироблена продукція, зокрема й харчової промисловості.

Провівши дослідження фахової наукової літератури, у якій описується практика дотримання критеріїв екологізації, можемо виокремити основні їх принципи:

- встановлення чітких показників визначення екологічних характеристик об'єкта стандартизації щодо його впливу на стан довкілля та здоров'я людини;
- якісні та кількісні показники, що встановлюються, повинні бути точними, відповідати призначенню та не вводити в оману споживача щодо їх переваг;
- попередження виникнення необґрунтованих бар'єрів у торгівлі продукцією та послугами;
- відповідність прогресивним технологіям виробництва одночасно з науковою методологією підтвердження точних та перевірених даних;
- відповідність вимогам державних норм з охорони навколишнього природного середовища.

Для проведення аналітичних досліджень щодо діяльності підприємств харчової промисловості з дотримання принципів екологізації, стандартизації та сертифікації в системі управління якістю та захисту прав

споживачів, нами було обрано ТОВ «Уманьпиво», оскільки дане підприємство займає лідируючі позиції серед підприємств харчової промисловості України, дотримується високотехнологічних норм виробництва та постійно дбає про споживачів своєї продукції, зокрема й шляхом щорічного проходження добровільної сертифікації вироблених товарів.

За підсумками комплексного дослідження, проведеним у межах вручення щорічної премії «Вибір країни», яка присуджується найкращим виробникам і сервісним компаніям України, в категорії «Найкращий виробник пива» було відзначено ТОВ «Уманьпиво». Журі конкурсу зазначило «Уманська броварня постійно модернізує та підсилює виробничі потужності, встановлює сучасне європейське обладнання, дотримується міжнародних стандартів якості продукції. Саме це дозволяє компанії успішно розширювати свою присутність не тільки в усіх регіонах України, а й на закордонних ринках» [12].

Менеджерами та технологами ТОВ «Уманьпиво» на постійній основі проводиться робота з удосконалення технології виробництва, що дає змогу покращити показники якості продукції та підтримати імідж підприємства на відповідному рівні. Так, у 2021 році керівництвом було ухвалено рішення щодо розробки та впровадження в діяльність підприємства систем управління безпечністю харчової продукції ISO 22000 (НАССР/ХАССП) [13] та систем екологічного менеджменту ISO 14001:2015 (ДСТУ ISO 14001:2015) [14].

В основу стандарту ISO 22000 покладено принципи НАССР (англ. Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР) – аналіз ризиків та критичних точок контролювання. Реалізація систем управління безпечністю харчової продукції ISO 22000 (НАССР/ХАССП) дозволила ТОВ «Уманьпиво»:

- визначити і оцінити всі потенційно можливі небезпеки та ризики,

пов'язані з процесом виробництва;

– забезпечити управління процесами таким чином, щоб попереджувати виникнення небезпечних чинників;

– контролювати на підприємстві відповідність законодавчим і нормативним вимогам, що стосуються безпеки харчових продуктів.

Говорячи про реалізацію ISO 14001:2015, варто зазначити, що відділом менеджменту ТОВ «Уманьпиво», при визначенні складу елементів даної системи, було проведено аналіз вимог нормативної та технічної документації та приведено їх у відповідність до норм ISO. Також, відповідно до рекомендацій міжнародної організації ISO, в рамках застосування системи екологічного менеджменту, ТОВ «Уманьпиво» було розроблено екологічний план діяльності, який ґрунтується на аналізі поточної звітності та звітності за попередні періоди, планованими та новими розробками, інноваційними та модифікованими видами діяльності, продукцією та послугами.

Впровадження системи екологічного менеджменту на ТОВ «Уманьпиво» за стандартами ISO 14001:2015 здійснювалося у декілька етапів:

Етап 1. Створення комісії з ідентифікації екологічних небезпек. Менеджментом підприємства була призначена комісія з ідентифікації екологічних небезпек. Члени комісії мали достатні знання та практичний досвід у галузі екології та екологічного менеджменту для забезпечення екологічної безпеки.

Етап 2. Ідентифікація екологічних небезпек. Оскільки єдиного підходу до ідентифікації екологічних небезпек немає, то при даному підході розглядалися такі фактори як: зменшення рівня викидів в атмосферу; зменшення рівня викидів відходів виробництва у навколишнє середовище, можливість повторного використання сировини та природних

ресурсів, використання природної енергії, зміна хімічного складу та технологічних характеристик продукції, наприклад розміри, форма, колір, зовнішній вигляд.

Для прикладу розглянемо реалізацію ТОВ «Уманьпиво» такого фактора екологічної небезпеки як зменшення рівня викидів в атмосферу. Першим кроком для реалізації даного фактора є складання переліку викидів у повітря. Встановлено, що ТОВ «Уманьпиво» в атмосферне повітря здійснює такі викиди хімічного складу: оксид вуглецю, технічний вуглець (сажа), бензопірен, формальдегід, метан, оксид азоту, діоксид азоту, оксид сірки. Другим кроком стало складання інформаційної таблиці щодо продукції, яку виробляє підприємство. Встановлено, що продукція ТОВ «Уманьпиво» сама по собі не становить жодної небезпеки для навколишнього середовища і не вимагає жорстких вимог до її утилізації. Єдиним аспектом, пов'язаним з певними загрозами для екології, є упаковка продукції (пластикові тарни), у складі якої є полімерні матеріали, які не розкладаються під впливом факторів навколишнього середовища. Третім кроком стало з'ясування питання щодо споживання електроенергії. Побічним результатом даного процесу також є забруднення атмосферного повітря. Встановлено, що діяльність ТОВ «Уманьпиво» пов'язана зі споживанням електроенергії, яка потрібна для реалізації технологічних процесів, функціонування адміністративних й виробничих будівель тощо. На підприємстві знаходиться котельня, яка виробляє теплову енергію для опалення виробничих приміщень та здійснення технологічних процесів.

На основі проведення ідентифікації екологічних небезпек було встановлено, що за 2017 р. на підприємстві утворилося близько 2,88 т викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, у 2018 р. – 2,92 т, у 2019 р. – 3,08 т, у 2020 р. – 3,24 т, а у 2021 р. – 3,28 т (рис. 1).

Збільшення викидів пояснюється інтенсифікацією виробництва продукції. Але, поки викиди не є критичними, то було прийнято рішення

до впровадження системи екологічного менеджменту і пошуку шляхів для зниження їх рівня.

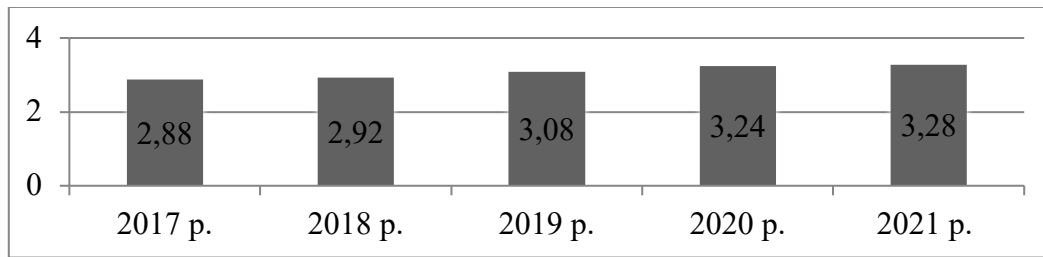

Рис. 1. Рівень екологічних небезпек ТОВ «Уманьпиво» за показником викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження

На рис. 2 відображено негативні процеси в діяльності ТОВ «Уманьпиво», що впливають на забруднення навколишнього середовища: викиди хімічного складу; утворення твердих побутових відходів (шлак тощо); утворення стічних вод, що містять залишки миючих засобів, патоки, крохмалю, цукру; можливе виникнення аварійних ситуацій (пожежі, аварії у системах енергопостачання, поломки у системах водопостачання та водовідведення); упаковка продукції у матеріали з полімерним складом.

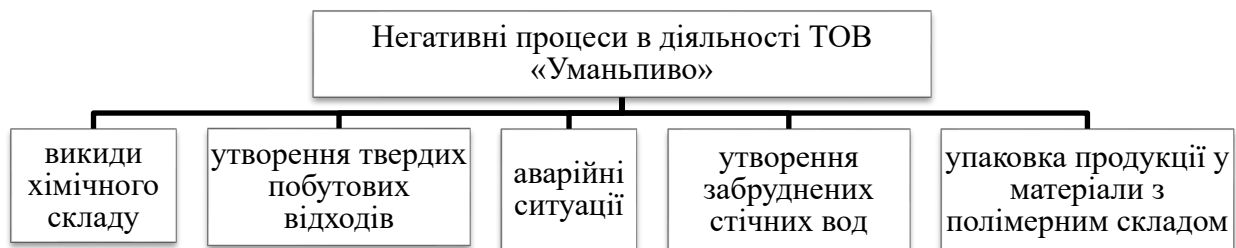

Рис. 2. Процеси діяльності ТОВ «Уманьпиво», що негативно впливають на забруднення навколишнього середовища

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження

Етап 3. Опис факторів, що знижують рівень екології. На даному етапі проводиться аналіз екологічних факторів, визначається рівень впливу на навколишнє середовище і на людину, встановлюється показник по кожному негативному процесу (табл. 1-2).

Етап 4. Ідентифікація рівня екологічних небезпек. На даному етапі щодо кожного екологічної небезпеки проводиться аналіз ризиків з урахуванням ймовірності появи небезпечного фактора та рівня його критичності.

Таблиця 1

Наслідки впливу факторів, що знижують екологічний рівень, для людини

Категорія важкості впливу	Наслідки впливу	Показник впливу
Критична	Смертельний випадок	V
	Інвалідність	IV
Тяжка	Серйозна шкода здоров'ю	III
Середня важкість	Захворювання органів дихання, шкірного покриву тощо	II
Легка	Не призводять до жодних наслідків	I

Джерело: побудовано автором на основі розрахунків за даними [15]

Таблиця 2

Наслідки впливу факторів, що знижують екологічний рівень, для навколишнього середовища

Категорія важкості впливу	Наслідки впливу	Показник впливу
Руйнівна	Дуже високе перевищення нормативу максимально допустимої концентрації (МДК) (більш ніж у 2 рази)	V
Важка	Значне перевищення (у 2 рази)	IV
Середня	Високе перевищення нормативу МДК (у 1,5 рази)	III
Легка	Перевищення нормативу МДК (в 1 раз)	II
Мінімальна	Не призводять до жодних наслідків, не перевищує нормативу МДК	I

Джерело: побудовано автором на основі розрахунків за даними [15]

Етап 5. Розробка системи моніторингу екологічних небезпек. Ґрунтуючись на оцінці факторів, що знижують рівень екологічної безпеки, слід вживати заходів щодо зниження їх негативного впливу, і які дають змогу запобігти, усунути або знизити небезпеку до прийняттого рівня.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження, встановлено, що найбільш критичним екологічним фактором

в діяльності ТОВ «Уманьпиво», що спричиняє забруднення навколишнього середовища та знижує рівень екологічності території є викиди хімічного складу, що утворюються у процесі роботи котельні, яка виробляє теплову енергію для опалення виробничих приміщень та здійснення технологічних процесів. Тому переведення її на відновлювані джерела енергії, наприклад сонячні батареї, має стати першочерговим завданням підприємства. Дану проблему переходу на відновлювані джерела енергії можна вирішити за рахунок участі у стартапах, що проводяться інвесторами чи участю у державних програмах підтримки бізнесу зокрема із залученням ресурсів регіонального бюджету.

Отже, реалізація систем управління якістю та безпечністю харчової продукції згідно ISO 22000 дала змогу ТОВ «Уманьпиво»: визначити і оцінити всі потенційно можливі небезпеки та ризики, пов'язані з процесом виробництва; забезпечити управління процесами таким чином, щоб попереджувати виникнення небезпечних чинників; контролювати на підприємстві відповідність законодавчим і нормативним вимогам, що стосуються безпеки харчових продуктів. Реалізація вимог системи екологічного менеджменту ISO 14001:2015 дозволила ТОВ «Уманьпиво»: створити позитивний імідж підприємства через його екологічну благонадійність; підвищити конкурентоспроможність товару; зміцнити довіру партнерів та споживачів; вийти на європейський ринок, де наявність такого сертифікату є обов'язковою; знизити виробничі витрати за рахунок економії ресурсів; знизити штрафні ризики при можливих помилках у веденні нормативної документації і екологічної діяльності.

Стосовно питання проведення сертифікації, як одного з елементів захисту прав споживачів, варто зазначити, що наразі в Україні відмінено обов'язкову сертифікацію і вона є добровільною. Але, підприємства, які цінують свою репутацію, є зацікавленими у добровільній сертифікації продукції та послуг і проводять її на постійній основі.

Література

1. Варламова С.І., Варламова І.С. Екологізація промисловості в Україні: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4753> (дата звернення: 20.03.2023).
2. Замула І.В. Екологізація управління підприємством: роль бухгалтерського обліку. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2018. Вип. 3(6). С. 77-86.
3. Зайченко К.С., Болховська А.П. Екологізація бізнесу як інструмент підвищення рівня його безпеки. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-25> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Траченко Л.А. Проблеми захисту прав споживачів в Україні в умовах євроінтеграційних процесів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 65. С. 48-52.
5. Парасюк М.В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44(1). С. 101-104.
6. Нестеров Є.А. Сертифікація продукції як чинник підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств України на світовому ринку. Мат-ли III Міжн. наук.-практ. форуму «Бізнес, освіта і наука: вектори співпраці», 8-10 квітня 2021 р. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», ННЦ «Інноваційна лабораторія «Іннолаб» НаУКМА, Центр енергоменеджменту НаУКМА [та ін.]. Київ : Інтерсервіс, 2021. С. 203-205. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c20c9154-e813-4884-9212-a688897746cc/content> (дата звернення: 20.03.2023)
7. Сатир Л.М., Стаднік Л.І., Непочатенко А.В. Захист прав споживачів у сфері економіки та організації торгівлі: концептуальні засади та

- економічний аналіз. *Ефективна економіка*. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8137> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: *Закон України*. Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 2718-IX від 03.11.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
9. Про внесення зміни до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, та визнання таким, що втратив чинність, наказу Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. *Наказ* № 1411 від 29.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-16#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
10. Про стандартизацію: *Закон України*. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 2254-IX від 12.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
11. Про охорону навколишнього природного середовища: *Закон України*. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 2321-IX від 20.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.03.2023)
12. Уманських броварів назвали кращими виробниками пива в Україні. *Інформаційне видання «Вичерпно»*. URL: <https://vycherpno.ck.ua/umanskih-brovariv-nazvali-krashhimi-virobnikami-piva-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.03.2023)
13. Сертифікація систем управління безпечністю харчової продукції ISO 22000 (НАССР/ХАССП). *EUSTCE*. URL:

[https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-upravlinnya-bezpechnistyu-kharchovoyi-produktsiyi-iso-22000-\(haccp-hassp\)/](https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-upravlinnya-bezpechnistyu-kharchovoyi-produktsiyi-iso-22000-(haccp-hassp)/) (дата звернення: 20.03.2023)

14. Сертифікація систем екологічного менеджменту ISO 14001:2015 (ДСТУ ISO 14001:2015). *EUSTCE*. URL: [https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-ekolohichnoho-menedzhmentu-iso-14001-2015-\(dstu-iso-14001-2015\)/](https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-ekolohichnoho-menedzhmentu-iso-14001-2015-(dstu-iso-14001-2015)/) (дата звернення: 20.03.2023)
15. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109, Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2023)

References

1. Varlamova S.I., Varlamova I.S. Ekolohizatsiia promyslovosti v Ukraini: problemy ta perspektyvy. *Efektivna ekonomika*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4753> (date of application: 20.03.2023).
2. Zamula I.V. Ekolohizatsiia upravlinnia pidpriemstvom: rol bukhgalterskoho obliku. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*. 2018. Вип. 3(6). S. 77-86.
3. Zaichenko K.S., Bolkhovska A.P. Ekolohizatsiia biznesu yak instrument pidvyshchennia rivnia yoho bezpeky. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. Вип. 34. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-25> (date of application: 20.03.2023).
4. Trachenko L.A. Problemy zakhystu prav spozhyvachiv v Ukraini v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2021. № 65. S. 48-52.

5. Parasiuk M.V. Problemni aspekty zakhystu prav spozhyvachiv v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo. 2017. Vyp. 44(1). S. 101-104.
6. Niestierov Ye.A. Certyfikatsiia produktsii yak chynnyk pidvyshchennia konkurentozdatnosti ahrarnykh pidpriemstv Ukrainy na svitovomu rynku. Mat-ly III Mizhn. nauk.-prakt. forumu «Biznes, osvita i nauka: vektory spivpratsi», 8-10 kvitnia 2021 r. Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia», NNTs «Innovatsiina laboratoriiia «Innolab» NaUKMA, Tsentr enerhomenedzhmentu NaUKMA [ta in.]. Kyiv : Interservis, 2021. S. 203-205. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c20c9154-e813-4884-9212-a688897746cc/content> (date of application: 20.03.2023)
7. Satyr L.M., Stadnik L.I., Nepochatenko A.V. Zakhyst prav spozhyvachiv u sferi ekonomiky ta orhanizatsii torhivli: kontseptualni zasady ta ekonomichniy analiz. Efektyvna ekonomika. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8137> (date of application: 20.03.2023).
8. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), № 2718-IX vid 03.11.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 20.03.2023).
9. Pro vnesennia zminy do Pereliku produktsii, shcho pidliahaie obov'iazkovii sertyfikatsii v Ukraini, ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Derzhavnoho komitetu Ukrainy z pytan tekhnichnoho rehuliuвання ta spozhyvchoi polityky. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Nakaz № 1411 vid 29.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-16#Text> (date of application: 20.03.2023).

10. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 2254-IX vid 12.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (date of application: 20.03.2023).
11. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 2321-IX vid 20.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (date of application: 20.03.2023)
12. Umanskykh brovariv nazvaly krashchymy vyrobnykamy pyva v Ukraini. Informatsiine vydannia «Vycherpno». URL: <https://vycherpno.ck.ua/umanskih-brovariv-nazvali-krashhimi-virobnikami-piva-v-ukrayini/> (date of application: 20.03.2023)
13. Sertyfikatsiia system upravlinnia bezpechnistiu kharchovoi produktsii ISO 22000 (HACCP/KhASSP). EUSTCE. URL: [https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-upravlinnya-bezpechnistyu-kharchovoyi-produktsiyi-iso-22000-\(haccp-hassp\)/](https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-upravlinnya-bezpechnistyu-kharchovoyi-produktsiyi-iso-22000-(haccp-hassp)/) (date of application: 20.03.2023)
14. Sertyfikatsiia system ekolohichnoho menedzhmentu ISO 14001:2015 (DSTU ISO 14001:2015). EUSTCE. URL: [https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-ekolohichnoho-menedzhmentu-iso-14001-2015-\(dstu-iso-14001-2015\)/](https://eustce.com/ua/sertyfikatsiya-system-ekolohichnoho-menedzhmentu-iso-14001-2015-(dstu-iso-14001-2015)/) (date of application: 20.03.2023)
15. Deiaki pytannia ob'iektiv krytychnoi infrastruktury: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 zhovtnia 2020 r. № 1109, Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text> (date of application: 20.03.2023)